

Predstavitev doktorske disertacije “Implicitna pojmovanja inteligentnosti in osebnosti pri učiteljih v povezavi z njihovo osebnostno strukturo in inteligentnostjo” (dr. Barbara Debeljak Rus)

Valentin Bucik*
Oddelek za psihologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Presentation of the doctoral dissertation “Teachers’ implicit conceptions of intelligence and personality and their personality profile and actual level of intelligence” (Barbara Debeljak Rus, PhD)

Valentin Bucik
Department of Psychology, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

Ključne besede: učitelji, implicitne teorije, osebnost, inteligentnost, recenzije

Key words: teachers, implicit theories, personality, intelligence, reviews

Debeljak Rus, B. (2013). *Implicitna pojmovanja inteligentnosti in osebnosti pri učiteljih v povezavi z njihovo osebnostno strukturo in inteligentnostjo* (neobjavljena doktorska disertacija). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo (COBISS.SI ID 273807104)

Mag. Barbara Debeljak Rus, univ. dipl. psih., je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pred komisijo v sestavi red. prof. dr. Norbert Jaušovec z Oddelka za psihologijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter red. prof. dr. Sonja Pečjak in red. prof. dr. Valentin Bucik z Oddelka za psihologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani uspešno zagovarjala doktorsko disertacijo z naslovom »Implicitna pojmovanja inteligentnosti in osebnosti pri učiteljih v povezavi z njihovo osebnostno strukturo in inteligentnostjo«, ki jo je opravila ob mentorstvu red. prof. dr. Valentina Bucika.

Po vsebini delo sodi na presek med področja psihologije osebnosti ter diferencialne psihologije (predvsem glede povezav strukture osebnosti in strukture inteligentnosti) in pedagoške psihologije (v smislu delovanja teh mehanizmov pri vzgoji in izobraževanju v različnih obdobjih razvoja). V ožjem smislu pa je raziskavo mogoče umestiti v področje iskanja občutljivih povezav in medsebojnih soodvisnosti v implicitnem pojmovanju inteligentnosti pri najpomembnejših deležnikih v vzgoji in izobraževanju – učiteljih (in bodočih učiteljih), in sicer v v povezavi z njihovo inteligentnostjo in osebnostno strukturo. Vse skupaj je zanimivo, ker se avtorica v raziskavi sprašuje, kako utegnejo te posamezne značilnosti (in vse skupaj) učinkovati na delo teh učiteljev z učenci. Gre torej za izrazito multivariatni pristop, v katerem se v vzajemnih soodvisnostih prepletajo pomembni psihološki konstrukti, ki determinirajo posameznikovo duševnost in njegov pogled na duševne strukture drugih, še posebej otrok.

Avtorica v izhodišče svoje raziskovalne teze postavi pogled, po katerem posameznik pri razlagi inteligentnosti uporablja enega od dveh različnih miselnih setov (teorija danosti ali teorija rasti), ki sooblikuje implicitno pojmovanje inteligentnosti in osebnosti, pri čemer velja, da raziskovalci povezujejo vrsto razlage inteligentnosti s posameznikovo motivacijo, nivojem aspiracij in samozavestjo. Avtorico je ta povezava zanimala, ker se je izkazalo, da še niso znane povezave med osebnostno strukturo in vrsto posameznikovega implicitnega pojmovanja inteligentnosti. Pri raziskavi

*Naslov/Address: red. prof. dr. Valentin Bucik, Oddelek za psihologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: tine.bucik@ff.uni-lj.si

v okviru avtoričinega magistrskega dela (Debeljak, 2003) je bilo že ugotovljeno, da se implicitne teorije staršev o inteligentnem otroku v različnih razredih med seboj ne razlikujejo; v prvem in sedmem razredu obstajajo tudi specifične neopredeljene lastnosti in vedenja. Starševske implicitne teorije inteligentnosti se povezujejo z odprtostjo staršev, opazne so tudi šibke povezave s čustveno stabilnostjo, vestnostjo in sprejemljivostjo. To je privedlo do ideje za raziskavo implicitnih pojmovanj inteligentnosti in osebnosti pri bodočih učiteljih ter učiteljih v praksi v povezavi z njihovo osebnostno strukturo in inteligentnostjo. Avtorica je preverjala, ali se implicitna pojmovanja inteligentnosti pod vplivom strokovno vodenih delavnic z argumentiranim gradivom lahko spreminjajo. Implicitne teorije inteligentnosti se med ljudmi namreč razlikujejo v strukturi in včasih tudi v sami vsebini; pogojene so s posameznikovim razumevanjem pojma inteligentnost. En pristop (teorija danosti) pravi, da je inteligentnost nekaj, s čimer se rodiš in ostaja razmeroma nespremenjeno skozi starostna obdobja. Ker ti posamezniki verjamejo, da inteligentnosti ne moremo izboljšati ali da je to težko, so usmerjeni v razkazovanje inteligentnosti prek svojih dejanj. Pogosto jih skrbi, da se bodo v dejanjih zmotili in si zaradi tega prizadevajo ohraniti »dober zgled« za druge. Po drugi strani teorija rasti pravi, da je inteligentnost nekaj, kar se spreminja skozi starostna obdobja; inteligentnost lahko izboljšamo tudi z učenjem oziroma vadbo. Ti posamezniki so usmerjeni v učenje (bolj kot v razkazovanje inteligentnih dejanj pred drugimi) in iskanje novih izzivov, ki jim bodo pomagali povečati njihovo inteligentnost.

V uvodnem delu avtorica najprej opiše teoretske osnove ter do sedaj znana empirična raziskovalna dejstva o raziskovanju implicitnih pojmovanj inteligentnosti (tako pri laični javnosti kot pri učiteljih in ekspertih – torej tistih, ki nekaj vedo o duševnih strukturah). Oriše tudi polje raziskovanja in razumevanja osebnosti, tako v smislu eksplicitnega kot implicitnega pojmovanja osebnosti. Nato pojasni odnos oziroma razmerje med implicitnimi ter eksplicitnimi teorijami tako na področju osebnosti kot na področju inteligentnosti, na koncu pa skozi primerjavo implicitnih teorij osebnosti ter implicitnih teorij inteligentnosti (zlasti prek primerov integrativnih modelov med osebnostjo ter inteligentnostjo in slogov učenja) postavi temelje za natančno opredelitev ter operacionalizacijo svojega raziskovalnega problema, ki se skozi v uvodu predstavljeno optiko izkaže kot nov, inovativen ter neraziskan.

Avtorica je v disertaciji v kontekstu raziskovalnega načrta, ki je obsegal tri različne študije: pilotno študijo, drugo študijo kot glavni del raziskave, in tretjo študijo kot zadnji del raziskave, proučevala implicitna pojmovanja inteligentnosti in osebnosti pri učiteljih v povezavi z njihovo osebnostno strukturo in inteligentnostjo. Izhajajoč iz tega raziskovalnega vprašanja je postavila štiri hipoteze: (i) posameznikove dejanske osebnostne poteze se bodo povezovali z vrsto implicitnega pojmovanja inteligentnosti ne glede na posameznikove delovne izkušnje in stopnjo

zaupanja v lastne osebnostne lastnosti, (ii) vrsta posameznikovega implicitnega pojmovanja inteligentnosti je pomembno povezana s stopnjo posameznikovega zaupanja v lastno inteligentnost ter njegovo dejansko inteligentnostjo ne glede na posameznikove delovne izkušnje, (iii) implicitni pojmovanja inteligentnosti in osebnosti se bosta med seboj povezovali, bosta pa pomembno različni glede na delovne izkušnje posameznika in (iv) implicitna pojmovanja inteligentnosti učiteljev v praksi se lahko z argumentiranimi strokovno podprtimi delavnicami spremenijo iz teorije danosti v teorijo rasti. Doktorska disertacija predstavlja nadgradnjo idej 759 staršev in 290 otrok iz 23 različnih osnovnih šol na področju gorenjske regije (Debeljak, 2003). V vseh študijah v disertaciji je sodelovalo 151 učiteljev drugega in petega razreda iz 54 različnih osnovnih šol primorske, ljubljanske in mariborske regije (64 jih je sodelovalo dvakrat) ter 117 študentov treh slovenskih pedagoških fakultet, smer razredni pouk. Vzorec seveda ni slučajen, težko bi tudi rekli, da je bilo vzorčenje sistematično, vendar pa raznolikost vzorca ter regijska razpršenost zlasti podatkov, pridobljenih na osnovnih šolah, omogoča dovolj prostora za ustrezno in stabilno posplošljivost dobljenih rezultatov na širši slovenski prostor, kar lahko raziskavi priznamo kot posebno odliko.

Pripomočki, s katerimi je zbirala informacije s strani udeležencev. Uporabljeni so bili naslednji merski inštrumenti: standardne mere inteligentnosti (Ravenove standardne progresivne matrice) in osebnosti (samoocenjevalna lestvica BFO-S), merski inštrumenti ugotavljanja vrste posameznikovega implicitnega pojmovanja inteligentnosti in osebnosti (ki so bili prirejani ter preizkušeni v pilotni študiji) ter vprašalnik ugotavljanja lastne ocene posameznikove inteligentnosti. Avtorica bi sicer lahko uporabila ustrezne zahtevnejše postopke za analizo tovrstnih podatkov (recimo o odnosih med opazovanimi in latentnimi spremenljivkami bi lahko sklepala z multivariatno metodologijo analize linearnih strukturnih odnosov oz. s strukturnim modeliranjem); takšna analiza namreč v vnaprej postavljenem teoretskem strukturnem modelu omogoča iskanje hkratnih medsebojnih povezanosti velikega števila manifestnih in latentnih spremenljivk, omogoča pa tudi celovito preverjanje predpostavljenih teoretskih modelov. A na ključna zastavljena vprašanja je študija povsem dovolj natančno odgovorila z metodami obdelave podatkov, ki so predstavljene v disertaciji. Res pa je posebna dragocenost študije tudi, da je v področju raziskovanja, ki se ga je lotila avtorica, najti razmeroma malo študij, ki bi se tako celovito in hkratno lotevale medsebojnih soodvisnosti velikega števila spremenljivk, kjer lahko s parcialnimi pristopi oziroma analizami hitro spregledamo ter izpustimo kakšno povezavo, ki je sicer tam, a je posamične parcialne analize ne zmorejo zaznati in nanje opozoriti.

Raziskava je bila načrtovana kot korelacijska študija. Rezultati kažejo, da avtorica lahko prvo hipotezo potrdi le delno pri vzorcu učiteljev drugega razreda, kjer se kaže šibka povezanost med vrsto implicitne teorije

intelligentnosti ter osebnostnima temeljnima tendencama energijo in odprtostjo, ter pri vzorcu študentov treh slovenskih pedagoških fakultet, smer razredni pouk, kjer se je pojavila šibka povezanost med vrsto implicitne teorije intelligentnosti in temeljno tendenco osebnosti vestnostjo. Drugi del prve hipoteze je mogoče potrditi pri vseh treh skupinah udeležencev njenega vzorca – delovne izkušnje imajo nikakršno oziroma neznatno povezanost s posameznikovimi dejanskimi osebnostnimi lastnostmi in vrsto njegove implicitne teorije intelligentnosti. Drugo hipotezo avtorica potrjuje le v delu, kjer se predvideva, da delovne izkušnje ne vplivajo na vrsto posameznikovega implicitnega pojmovanja intelligentnosti. Tu se je ponovno pokazala nikakršna oziroma neznatna povezanost. Med zaupanjem v lastne osebnostne lastnosti učiteljev drugega razreda in temeljno tendenco osebnosti odprtostjo obstaja šibka, vendar pomembna povezanost. Tretja hipoteza se je pokazala kot skoraj povsem potrjena pri učiteljih drugega in učiteljih petega razreda. Pri učiteljih drugega razreda sta v drugi študiji, glavni raziskavi, implicitni pojmovanji intelligentnosti in osebnosti zmerno povezani; v tretji študiji, zadnjem delu raziskave, pa se povezava še poveča. Prav tako četrto hipotezo: v primeru, da so udeleženci izpostavljeni strokovno podprtemu predavanju z delavnico, lahko teorijo danosti implicitnega pojmovanja intelligentnosti in osebnosti spremenijo v teorijo rasti implicitnega pojmovanja intelligentnosti in osebnosti.

Ob koncu razlage izsledkov študije avtorica korektno opozori na nekatere omejitve raziskave in opozarja, da je interpretabilnost ter posplošljivost rezultatov v kontekstu teh omejitev. Hkrati naniza vrsto odprtih vprašanj, ki so bodisi vzniknili iz rezultatov njenega raziskovalnega načrta, ali pa vprašanja, na katera postavljeni načrt že v samem začetku ni mogel oziroma ni imel namena odgovoriti. Novih vprašanj na področju implicitnih pojmovanj intelligentnosti in osebnosti torej ne manjka, a to zahteva angažma raziskovalcev in avtorica s ponujanjem idej in odprtih vprašanj (tudi tistih, ki so se pojavila kot posledica znanstvenih izsledkov avtoričine študije) vabi sodelavce k nadaljevanju raziskovalne dejavnosti v tem raziskovalnem polju. Vendar predlaga, da bodoči raziskovalci omenjenega odnosa stremijo za velikimi vzorci udeležencev, ker le tako v statistični analizi uporabijo različne multivariatne tehnike, s pomočjo katerih se lahko raziskovalna vprašanja razjasnijo celoviteje in bolj poglobljeno. Dobljeni rezultati tudi niso pokazali povezave med vrsto implicitnega pojmovanja intelligentnosti in osebnosti ter delovnimi izkušnjami posameznika, zato bi bilo dobro na večjem vzorcu to povezavo še enkrat bolj sistematično raziskati. Poleg tega naj bi bodoči raziskovalci stremeli za udeleženci, ki bi se v raziskave vključevali res na podlagi notranje motivacije. Zadnjo zahtevo je sicer v raziskavah zadnjega časa na področju vzgoje in izobraževanja vedno težje uresničevati; eden od načinov je morda v tem, da najrazličnejše raziskave na področju vzgoje in izobraževanja ne bi ostale na papirju, ampak bi se »vračale« nazaj k udeležencem v obliki različno zasnovanih predavanj in delavnic. Udeleženci bi

tako zagotovo začutili pomembnost lastnega doprinosa in bi se v bodoče tudi raje in z večjo radovednostjo odločali za sodelovanje v raziskavah.

Raziskava dopolnjuje dosedanja spoznanja na področju implicitnih pojmovanj intelligentnosti ter kaže na pomembne vidike povezanosti z implicitnimi pojmovanji osebnosti. Disertacija predstavlja začetek proučevanja implicitnih pojmovanj intelligentnosti in osebnosti pri učiteljih v povezavi z njihovo osebnostno strukturo in intelligentnostjo v slovenskem in svetovnem kulturnem prostoru. Rezultati pri vzorcu učiteljev kažejo šibko povezanost med vrsto implicitne teorije intelligentnosti ter osebnostnima temeljnima tendencama energijo in odprtostjo, pri vzorcu študentov pedagoških fakultet pa šibkopovezanost med vrsto implicitne teorije intelligentnosti in temeljno tendenco osebnosti vestnostjo. Delovne izkušnje imajo neznatno povezanost s posameznikovimi dejanskimi osebnostnimi lastnostmi in vrsto njegove implicitne teorije intelligentnosti. Med zaupanjem v lastne osebnostne lastnosti učiteljev in temeljno tendenco osebnosti odprtostjo obstaja šibka, vendar pomembna povezanost. Pri učiteljih sta implicitni pojmovanji intelligentnosti in osebnosti povezani. V primeru, da so udeleženci izpostavljeni strokovno podprtemu predavanju z delavnico, lahko teorijo danosti implicitnega pojmovanja intelligentnosti in osebnosti spremenijo v teorijo rasti implicitnega pojmovanja intelligentnosti in osebnosti. Torej, čeprav je pri marsikateremu učitelju ali kandidatu za učitelja mogoče zaznati usidrano teorijo danosti pri implicitnem pojmovanju intelligentnosti (svoje in potencialnih učencev), je mogoče z informiranjem ter izobraževanjem o strategijah dela z učenci z vidika razvoja tako njihove osebnosti kot (še zlasti) intelligentnosti te učitelje pripraviti k razmišljanju o alternativnem, z vidika pedagoškega dela z otroki ustrenejšem pogledu na kognitivni razvoj, namreč teorijo rasti.

Literatura

Debeljak, B. (2003). *Implicitne teorije staršev o intelligentnosti njihovih otrok* (neobjavljeno magistrsko delo). Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.

Prispelo: 2.6.2014

Sprejeto: 3.6.2014